

Stefan Moster

TASAPAINOTTELUA RAA'AN KANANMUNAN KANSSA

Koska olen saksalainen kirjailija, joka asuu Suomessa, ajattelin alun perin puhua tässä alustuksessa siitä, millaista on tasapainotella kahden kielen ja kulttuurin välillä ja miten se vaikuttaa kirjoittamiseen. Mutta aihe tuntui liian itsekeskeiseltä, joten yritin miettiä romaanikirjailijan haasteita hieman laajemmassa perspektiivissä. Mietittyäni asiaa vain pari minuuttia tuli raaka kananmuna mieleeni. Se ei suostunut enää katoamaan, vaan jäi ajatuksiini kuin pakkomielle. En voi raa'alle kananmunalle mitään, minun täytyy kertoa siitä, mutta ensin yritän kiertää sitä, jotta tulen sanoneeksi jotain muutakin.

Kierrän sitä siirtymällä toiseen paikkaan, sata kilometriä täältä kaakkoiseen. Siellä, Haminan kaupungin laidalla, sijaitsee entinen paperitehdas, joka käy nykyajan symbolista, koska sen valmistushalleissa toimii nykyään Googlen palvelinkeskus. Tuossa laitoksessa, jossa vielä muutama vuosi sitten ammattitaitoiset työntekijät valmistivat laatupaperia sanomalehtiä, aikakauslehtiä ja kirjoja varten, työskentelee nyt huonopalkkaisia vartijoita vahtimassa tietokoneita, jotka keräävät ja välittävät dataa.

Helposti unohtuu, että digitaaliset pilvet tarvitsevat massiivisia tukikohtia maan päällä. Euroopassa on paljon tehtaita, joita suljetaan tarpeettomina, koska Kiinasta on tullut koko maailman teollisuusalue. Vapautuvaa hallitilaa tarvitaan kuitenkin gigantisia tietokoneita varten, koska datan määrä kasvaa niin nopeasti, etten ole varma, onko *ekspotentiaalinen kasvu* enää sopiva termi.

Datan määrä kasvaa niin rajusti, koska koneet verkostoidaan ja koska ihmiset verkostoituvat ja edistävät tiedon määrän kasvua tuottamalla ja välittämällä sosiaalisessa mediassa jatkuvasti kuvia ja tekstiä. Nykymaailma on täynnä tekstiä; kirjoitusta ei ole koskaan ollut niin paljon kuin nyt.

Huomattava osa kirjoituksesta on sellaista, jossa yksittäinen ihminen kertoo itsestään, omista kokemuksistaan, ajatuksistaan ja tuntemuksistaan – kaikki tämä on sanalla sanoen fiktioksi muutettua elämää. Sosiaalinen media on maailmanlaajuinen fiktiokone, jota sen käyttäjät rakastavat ja laajentavat. Ja alati kasvava tekstiuniversumi on se tila, johon pieni prosaisti kirjoittaa novellinsa ja romaaninsa. Hän tarjoaa

teoksensa yleisölle, joka ei janoa valittujen kirjailijoiden teoksia, vaan hoitaa tarinankertomisen itse, kavereiden kesken.

Mitä tämä kehitys tarkoittaa prosaistille? Eikö se väkisinkin vaikuta häneen jotenkin? Varsinkin kun mietitään, mistä tekstigenreistä tässä kasvavassa fiktiouniversumissa on kysymys. iPhoneilla ja iPadeilla kirjoitetaan iTekstiä, jonka päällimmäinen ominaisuus on itsekeskeisyys. Se ei kylläkään ilmene yksilöllisinä ilmaisutapoina, päinvastoin. Sosiaalinen verkosto lupaa vahvistaa yksilön ilmaisuvapautta, mutta tosiasiasa verkoston käyttäjät ilmaisevat tiettyjä asioita aina tietyllä tavalla (esimerkiksi hymiöillä). Luvatussa moninaisuudesta tulee yhtenäisyys, joka muutenkin näyttää kuuluvan digitaaliseen logiikkaan ja johtaa muun muassa siihen, että muutama iso monopoliyhtiö hallitsee koko nettiuniversumia.

Monet aktiiviset iTekstin kuluttajat ja kirjoittajat lukevat vielä romaaneja. He luultavasti muodostavat jopa huomattavan osan kaunokirjallisuuden kohderyhmästä. Toistaiseksi. Kysymys kuuluu, ovatko he myös tulevaisuudessa valmiita perehtymään yksittäisen kirjailijan mielenmaisemaan ja kielioikkuihin. Ainakin minä, romaanikirjailija, joka synnyin analogisessa maailmassa ja joudun nyt pärjäämään digitaalisessa todellisuudessa, mietin, millä tavalla romaanin asema muuttuu iTekstin ylivoimaan nähden. Muuttuvatko muoto ja sisältö? Pitääkö kirjailijan muokata kielensä sellaiseksi, että se myötäilee iTekstin ilmaisutapoja, jotta hänet ymmärrettäisiin? Vai pitääkö hänen päinvastoin luoda jonkinlaista vastakirjoitusta ja puhua tärkeistä asioista tavalla, jolla niistä ei puhuta muissa medioissa? Vähän niin kuin totalitaarisessa valtiossa, jossa ainakin osa taiteesta on humanismin ja vapauden nimessä toimiva diskurssi, joka suuntautuu hallitsevaa pakkodiskurssia vastaan.

Kun lukijat kysyvät, mistä lähtökohdasta kirjoitan romaanejani ja novellejani, vastaan joskus, että tehtäväni on löytää ja luoda tarinoita, joiden kautta pystyn ilmaisemaan omaa maailmankatsomustani ilman, että minun pitää kirjoittaa suoraan itsestäni. Romaaneissani yritän tehdä tilaa asioille, jotka ovat minulle tärkeitä ja joissa näen samalla isomman merkityksen, asioille, jotka askarruttavat minua. Ne voivat olla kaikenlaisia: eksistentiaalisia, psykologisia, historiallisia, yhteiskunnallisia, poliittisia.

Poliittisia? Kyllä. Koska poliittinen ei ole koskaan yksinomaan poliittista vaan liittyy ihmiskuvaan ja perusarvoihin ja koskettaa siten loppujen lopuksi eksistentiaalisia kysymyksiä.

Otetaan esimerkkinä ajankohtainen pakolaiskatastrofi, jonka lamaantuneita todistajia me kaikki olemme. Sanomalehti *Le Monde Diplomatique* on laskenut, että vuodesta 2000 lähtien Välimerellä on kuollut yli 23 000 pakolaista. He ovat kuolleet, koska me emme ole halunneet, että he kuormittaisivat valtioidemme taloutta tai vaikuttaisivat kaupunkiemme katukuvaan. Tietenkään emme halua, että joka viikko satoja ihmisiä hukkuu Välimeren aurinkorantojen edessä ja risteilylaivojen reiteillä, mutta emme halua sitäkään, että he tulevat tänne. Me olemme surkeaa sakkia. Rakennamme Ceutaan ja Melillaan viisi metriä korkeita aitoja ja valitamme, kun nuoret afrikkalaiset miehet eivät hyväksy niitä, vaan yrittävät sinnikkäästi kiivetä niiden yli. Ja huomattava osa meistä osallistuu pakolaisten torjuntaan äänestämällä niin sanottuja ”maahanmuuttokriittisiä” puolueita.

Eufemismi ”maahanmuuttokriittinen”, joka on itse asiassa lähinnä *kyynismi*, voisi saada ainakin sellaiset kirjailijat liikkeelle, jotka katsovat, että julkisen kielenkäytön seuraaminen ja tarkkailu on osaa heidän toimenkuvaansa ja tehtävänsä. Mutta olisiko pakolaiskatastrofi ja meidän suhtautumisemme siihen aihe, jota voisi käsitellä romaanissa?

Tässä julkisessa puheessa voin esimerkiksi vaatia, että jokaisen syyrialaisen pitäisi päästä vapaasti Eurooppaan niin kauan kuin Syyriassa vallitsee sota. Samalla tavalla kuin tapahtui Balkanin sodan aikana, kun bosnialaiset saivat tulla Saksaan ilman, että heidän piti anoa erikseen turvapaikkaa. Ehto oli se, että he palaavat sodan jälkeen kotimaahansa. Vuosina 1992–95 Saksaan tuli 350 000 ihmistä. Suurin osa heistä palasi sodan päätyttyä rakentamaan kotimaataan, Saksaan heistä jäi noin 30 000. Vaikuttaa hyvältä mallilta, joka voisi toimia myös nyt syyrialaisen kanssa.

Mutta jos kirjoitan saman ehdotuksen romaaniin, se menettää alkuperäisen funktionensa, muuttuu fiktionaalisen maailman vaatimukseksi ja kertoo lähinnä jotakin siitä henkilöahmosta tai kertojanäänestä, jolla on tuo kyseinen mielipide juuri tuon romaanin maailmassa.

Pitääkö minun siis jättää sellaisia aiheita romaanieni ulkopuolelle, vaikka ne askarruttaisivat minua paljon? Vai pitääkö minun tyytyä siihen, että romaanihenkilön mielipiteen kautta lukija saattaa nähdä, että näinkin voi ajatella?

Pakolaiskatastrofi ja meidän osittain empaattinen ja osittain kyyninen suhtautumisemme siihen olisi sikäli otollinen aihepiiri romaanille, että sen kautta olisi mahdollista kyseenalaistaa meidän tapamme toteuttaa arvojamme. Voisi jopa kärjistäen kysyä, onko meillä enää oikeutta vedota kristilliseurooppalaiseen arvomaailmaan ja kulttuuriperintöön, kun todellisuudessa emme käyttäydy läheskään niin kuin Uuden Testamentin lähimmäisenrakkauden käsky vaatii.

Ehkä romaani voisi iTekstin aikakaudella profiloitua juuri siten, että se pitäisi kiinni vanhasta ydinosaamisestaan ja kyseenalaistaisi vallitsevia käsityksiä.

Pysytään pakolaisaiheessa ja otetaan vielä toinen, sitäkin konkreettisempi esimerkki.

Vallitsevan mielipiteen mukaan pakolaiskatastrofin pahiksia ovat salakuljettajat, jotka hyötyvät taloudellisesti sodasta tai köyhyydestä kärsivien hätätilanteesta. Ihan kuin pakolaisia ei olisi ilman salakuljettajia. Mielipide on paljastavan Eurooppakeskeinen, kun mietimme, kuinka paljon syyrialaisia pakolaisia on tällä hetkellä Turkissa ja Libanonissa. He pääsivät sinne ilman roistojen ja konnien apua, omalla autolla tai kävelemällä. Heitä on miljoonia. Mielipide on myös siinä mielessä epäilyttävä, että ne salakuljettajat, jotka kylmän sodan aikana auttoivat ihmisiä pakenemaan itäblokin maista länteen, olivat sankareita, vaikka hekin saivat usein rahaa palveluksistaan.

Olisiko tässä sauma romaanille? Voisiko tarina pakolaisten salakuljettajasta olla sellainen, jota ei voi kertoa kuin romaanissa, jossa saa ja pitää olla enemmän kuin yksi totuus? Vai onko suurudenhulluutta ryhtyä Euroopassa elävänä kirjailijana kirjoittamaan sellaista romaania?

Suuruudenhulluudesta tulee mieleen vaatimattomuus, mikä on kirjallisuudessa joskus yksi ja sama asia, jollain paradoksaalisella tavalla, esimerkiksi silloin, kun kirjailija yrittää ilmaista isoja ja monimutkaisia asioita mahdollisimman yksinkertaisesti. Kun hän käyttää arkisia asetelmia, selkeitä kuvia, kaikille tuttuja asioita. Kun hän tekee vaikkapa symbolin kananmunasta.

Tässä se sitten on, luvattu kananmuna. Miksi se tulee mieleen kun mietin, mitkä ovat romaanin mahdollisuudet. Se tulee mieleen, koska muistan pienen tarinan Frank McCourtin omaelämäkerrallisesta romaanista *Angela's Ashes*. Siinä köyhä irlantilaispoika saa lahjaksi raa'an kananmunan. Hän ei voi uskoa onneaan. Niin arvokas lahja! Hyvin varovaisesti, tasapainotellen, hän kantaa hauraan aarteen kotiinsa, ja minä, joka olen seurannut häntä lukemalla McCourtin kirjaa, ajattelen irlantilaispojan arvokasta lahjaa joka ikinen kerta, kun otan keittiössä kananmunan käteeni. Opin samalla aina uudestaan, että romaani onnistuu, kun se onnistuu muistuttamaan lukijaa kananmunan arvosta ja – miksipä ei – sen kauneudesta. Ehkä näin romaani voi pitää puolensa iTekstin universumissa. Kirjailijan pitää ehkä muistaa juuri se, kun hän uskaltaa tarttua monimutkaisiin ajankohtaisiin aiheisiin. Pitää miettiä tarkasti, kenelle valkoisen kananmunan antaa käteen.